

De Tweede Kamer
Bureau woordvoering Kabinetsformatie
T.a.v. informateur drs. M.I. Hamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Utrecht, 18 mei 2021

Onderwerp: **“Maak meer plantaardig het nieuwe normaal” - Aanbevelingen aan het nieuwe kabinet voor een gezonde en duurzame voedselomgeving**

Geachte mevrouw Hamer,

De klimaat-, stikstof-, en biodiversiteitscrisis maar ook de huidige COVID19-crisis tonen de noodzaak van een gezond, duurzaam en toekomstbestendig voedselsysteem. De eiwittransitie, de overgang naar meer plantaardige en minder dierlijke eiwitten in ons eetpatroon, is de meest impactvolle voedseluitdaging van deze tijd. Namens de ondertekenende maatschappelijke organisaties roepen wij op Wereld Plantendag het volgende kabinet op plantaardig het nieuwe normaal te maken. Een nieuw kabinet kan met wet- en regelgeving en ondersteunende programma’s voedselaanbieders stimuleren om het consumenten veel makkelijker te maken om de plantaardige in plaats van dierlijke keuze te maken. Producten die aansluiten bij de Richtlijnen Gezonde Voeding van de Gezondheidsraad én aansluiten bij alledaagse eetmomenten en voedselroutines hebben hierbij de voorkeur. Met als resultaat: winst voor mens, milieu, maatschappij en economie. Nederland kan bovendien haar internationaal vooraanstaande positie als kennis- en voedselland versterken en uitbreiden door actief beleid op de eiwittransitie. Zo komen we letterlijk en figuurlijk gezond (economisch) uit de crisis. Het zou goed zijn als in het volgende regeerakkoord afspraken over de eiwittransitie worden gemaakt. Hieronder geven we suggesties voor concrete invulling.

Concrete aanbevelingen om eiwittransitie te versnellen

We ondersteunen de recente oproep van de Raad voor Volksgezondheid (2021) en oproep van het RIVM (2021) om gemeenten meer mogelijkheden te geven om een teveel aan fastfood-winkels of snackbars te weren, alsook het invoeren van een **suikertaks, verlaging van de btw op gezond eten**, zoals fruit en groenten, en een **verbod op reclame voor ongezond voedsel**. Daarnaast steunen we dat de overheid in zet op **hogere btw of accijnsheffing op dierlijke producten** (RLI, 2018, BMH 2020). Daarbovenop en in lijn met de laatste wetenschappelijke inzichten over hoe we eetpatronen kunnen aanpassen, roepen wij een nieuw kabinet op om de eiwittransitie speerpunt te maken van beleid, door:

1. Verankeren in het regeerakkoord van de eerder uitgesproken ambitie voor een eiwittransitie van 60:40 (verhouding dierlijk/plantaardig) naar 40:60 (in 2030) en deze door te vertalen naar alle relevante beleidsdossiers, alsook het bewaken van voortgang en resultaten door monitoring en benchmarking;
2. Vaststellen van een ondergrens (50:50) voor voedselaanbieders zoals supermarkten, cateraars en horeca qua aanbod van plantaardig voedsel voor 2025;
3. Vaststellen van een ondergrens (50:50) voor voedselaanbieders zoals supermarkten, cateraars en horeca qua reclame en promotie van plantaardig voedsel voor 2025;
4. Boven op de wettelijke norm/ ondergrens: het sluiten van convenanten met ketenpartijen of Green Deal, onderwijs- en zorginstellingen rond aanbod, reclame en promotie met als doel realisatie verhouding dierlijk/ plantaardig van 50:50 in 2025 en 40:60 in 2030.

Rol van de overheid: maak gezond, duurzaam en meer plantaardig het nieuwe normaal

Tal van rapporten en wetenschappelijke onderzoeken laten de noodzaak zien van een verschuiving in onze consumptie én productie naar meer plantaardig en minder dierlijk eiwit (zie bijlage: Quick scan eiwittransitie in wetenschap en beleid door de jaren heen). Het kabinet heeft de ambitie uitgesproken om te komen tot een verschuiving van minder dierlijk naar meer plantaardig eiwit van 60:40 naar 40:60 (Biomassa en Transitieagenda, 2018). Echter, die ambitie is nog niet omgezet naar maatregelen in de praktijk. Op dit moment is de verhouding in ons dieet circa 61% dierlijk en 39% plantaardig (Voedingscentrum, 2019). De tekenen van verschuiving in ons eiwit-innamepatroon, mede versneld door Covid-19, zijn onmiskenbaar (IRI/GPA, 2020): juist nu is het cruciaal om door te pakken. Recent heeft het kabinet de Nationale Eiwitstrategie gepubliceerd waarbij vooralsnog de focus ligt op het stimuleren van duurzame productie van plantaardige eiwitten. Wij bevelen daarnaast nadrukkelijk aan ook de consumptie- met de productiekant te verbinden en op beide sporen gelijk in te zetten (zie ook onderzoek NewForesight¹: van Spek naar Bonen / Zes succesfactoren om de eiwittransitie te versnellen).

Winst voor mens, milieu en maatschappij

- **Mens:** in 2020 heeft 50% van de Nederlanders van 18 jaar en ouder matig of ernstig overgewicht (RIVM, 2021). Onze vleesconsumptie draagt hieraan bij. Die overschrijdt de maximale aanbevolen dagelijkse hoeveelheid door het Voedingscentrum met 50%. Onze totale eiwitconsumptie komt 70% hoger uit dan aanbevolen in de Schijf van Vijf. Dit terwijl slechts iets meer dan 10% van de Nederlanders aan de Aanbevolen Dagelijkse Hoeveelheid groenten en fruit komt. De ziektelast van voeding gerelateerde (chronische) aandoeningen kost Nederland alleen aan zorgkosten al zes miljard euro per jaar. Een gezondere balans in plantaardige versus dierlijke eiwitten is nodig, zowel voor onze gezondheid, de gezondheid van onze planeet als voor onze economie (RIVM, 2017 e.a.).
- **Milieu:** meerdere onderzoeken hebben berekend dat de CO₂-reductie door de beoogde verandering in eiwitconsumptie ongeveer 4,5 Mton bedraagt, oftewel 2,5% van de klimaatimpact op Nederlands grondgebied (Blonk Consultants, 2018), dan wel 5 Mton CO₂-reductie bedraagt (PBL, 2018) (CO₂-equivalenten, alle broeikasgassen). Dit is veel meer dan de 3,5 Mton CO₂-reductie die de opgave is voor de gebouwde omgeving voor 2030 (aardgasvrij). De verstoring van de andere 'planetary boundaries' (stikstofkringloop, fosforkringloop, biodiversiteitsverlies) is eveneens voor een groot deel te wijten aan de overmatige (productie en) consumptie van dierlijke eiwitten. Als soja en granen rechtstreeks door mensen worden geconsumeerd treden namelijk niet de 85% verliezen van eiwitten en andere nutriënten op die plaatsvinden wanneer ze als diervoergewassen worden ingezet. Deze plantaardige route is dus ongeveer 6 maal zo efficiënt, en bovendien kan zo op de onderliggende natuurlijke hulpbronnen als land, water en energie nog meer dan een factor 6 worden bespaard.
- **Maatschappij: werkgelegenheid & Nederland als koploper in technologie én kennis.** Ons land is koploper op het gebied van technologieontwikkeling. Producerende bedrijven bedienen met hun innovatieve producten de wereldmarkt. Nederland is een magneet voor producerende bedrijven en investeerders in het plantaardige eiwitdomein, nu al resulterend in honderden nieuwe banen en honderden miljoenen aan omzet. De explosieve groei van de verkoop van plantaardige variaties op vlees en zuivel: 28% resp. 32% in 2020 t.o.v. 2019 (Green Protein Alliance, 2020) in Nederland inspireert steeds meer zuivel- en vleesbedrijven zich te herpositioneren tot aanbieders van eiwit, dierlijk én plantaardig. Dit is nog maar het begin; de commerciële potentie van de eiwittransitie van naar schatting 20 miljard in 2030, is enorm. Om haar koploperspositie te behouden en de commerciële potentie te verzilveren moet Nederland, via bijvoorbeeld het nationale groeifonds, haar inzet op de eiwittransitie intensiveren tot eenzelfde niveau als dat van de energietransitie. Inzetten op meer productie van plantaardige eiwitten biedt bovendien behoud van werkgelegenheid voor de boeren en creëert nieuwe verdienmogelijkheden die het uit faseren van de

fossiele werkgelegenheid opvangt. Nederland kan zich tevens internationaal positioneren als *thought leader* en kennisexpert op gebied van beleidsinnovaties. Door het goede voorbeeld te geven en te laten zien dat het mogelijk is om een structurele consumptieomslag te realiseren met ook economische impact, vergroten we hiertoe de kans.

Draagvlak vanuit de samenleving

Specifiek benadrukken wij dat nu inzetten op **consumptie** in dit stadium van de eiwittransitie veel kansen biedt. Onderzoek (NewForesight, Voorlopen in de Eiwittransitie, 2019) wijst erop dat hier veel draagvlak voor is. Bevolkingsonderzoek laat al jaren op rij zien dat de bereidheid van Nederlanders om minder dierlijk en meer plantaardig te eten hoog is. De noodzaak hiertoe voor mens, maatschappij en milieu is nog hoger. Er is algemeen consensus dat een verdere versnelling van de eiwittransitie kansen biedt zonder daarbij de keuzevrijheid van de burger te beperken.

Wij roepen een nieuw kabinet op om de voedselomgeving zo in te richten dat meer plantaardig het nieuwe normaal wordt en daarmee de gezonde, meer duurzame keuze tevens de goedkopere en gemakkelijke keuze.

Met vriendelijke groeten,

Natascha Kooiman

Kwartiermaker Transitiecoalitie Voedsel & initiatiefneemster

Natascha@transitiecoalitievoedsel.nl, +31 654366200

Bijlage A: QuickScan eiwittransitie in wetenschap en beleid door de jaren heen

Bijlage B: Eindnoten achterliggende onderzoeken

*De **Transitiecoalitie Voedsel (TcV)** is een breed samenwerkingsverband van ca 200 voorlopers uit de wereld van landbouw, voedsel, natuur en gezondheid. Als coalitie van transitiedoeners en transitiedenkers werken wij aan een landbouw- en voedselsysteem waarin gezondheid, duurzaamheid, transparantie en eerlijke prijzen (true price/true value) voorop staan. Wij slaan bruggen tussen koplopers en het peloton. Ons gemeenschappelijke doel is het realiseren van een gezond leven op een gezonde planeet. Voor iedereen. Met Nederland als voortrekker van de hiervoor noodzakelijke omslag in het mondiale landbouw- en voedselsysteem. Onze speerpuntthema's zijn o.a. duurzame landbouw, truepricing, eiwittransitie en voedselomgeving.*

Deze oproep is wordt ondersteund door de volgende personen en organisaties:

1. Anita van der Noord Voorzitter Stichting Kind en Voeding	28. Karen van Ruiten Programmadirecteur Alles is Gezondheid
2. Annie van de Pas Netwerkdirecteur Natuur en Milieufederaties	29. Kees Kruythoff Chairman & CEO LIVEKINDLY Collective
3. Bas Cloo Bestuurslid/Mede oprichter/Ambassadeur Dutch Cuisine	30. Ko Henneman Voorzitter Stichting de Nieuwe Leefstijl
4. Bianca Rootsaert Directeur Nederlandse Vereniging van Diëtisten	31. Lennart van der Burg Directeur Stichting ClimateCoach4U
5. Carlo Verhart Programma Manager Voedsel Verbindt	32. Lenno Munnikes Programmadirecteur Flevo Campus
6. Carol Gribnau Directeur Stichting Doen	33. Laure Heilbron Food Systems Lead NewForesight
7. Charlotte Linnebank Directeur Questionmark	34. Maarten Bouten Oprichter Rechtstreeks
8. Coenraad Krijger Directeur IUCN NL	35. Maarten Nijman Directeur Our New Economy
9. Dr. Ir. Fred van de Velde Lector Eiwittransitie in Voeding, HAS Hogeschool	36. Maria van der Heijden Directeur-bestuurder MVO Nederland
	37. Marjolein Demmers Directeur Natuur & Milieu

10. Dr. Maartje Poelman | Universitair Docent Consumptie en Gezonde Leefstijl, Wageningen Universiteit
11. Dr. Thomas Plochg | Directeur Federatie voor Gezondheid
12. Erik Does | Algemeen Directeur Udea/ Ekoplaza
13. Eva van den Broek | Directeur Behavioural Insights NL
14. Frank Mechielsen | Campagneleider Voedsel en Klimaat, Feedback Europe
15. Fred Wouters | Directeur Vogelbescherming NL
16. Frederike Praasterink | Lector Future Food Systems, HAS Hogeschool
17. Friek van Helden | Innovation Manager Retail Benelux Bonduelle
18. Geert Laugs | Directeur Compassion in World Farming Nederland
19. Hanneke van Veghel | Msc. - Auteur Dieet voor een betere planeet
20. Isabel Boerdam | Voorzitter Stichting Nationale Week Zonder Vlees
21. Jaap Korteweg | Directeur & Founder Those vVegan Cowboys
22. Jan Buining | Directeur TastyBasics
23. Jan Juffermans | Werkgroep Voetafdruk Nederland
24. Jean Eigeman | Voorzitter Kennisplatform Stadslandbouw Nederland
25. Jeroen Willemsen | Oprichter Green Protein Alliance
26. Jeroom Remmers | Directeur True Animal Protein Price Coalition
27. Joris Heijnen | Oprichter & Directeur Greendish & Greendish Foundation
38. Matt Jazayeri | Statutair Directeur Danone NL BV
39. Michael Luesink | CEO & Founder BOON-Foodconcepts
40. Natascha Kooiman | Kwartiermaker Transitiecoalitie Voedsel
41. Nicole Freid | Directeur Marketing en Innovatie HAK
42. Niek L.M. Persoon | PhD Directeur Amsterdam Green Campus
43. Piet van IJendoorn | Directeur Zonnehoeve Zeewolde
44. Prof. Dr. Emely de Vet | Hoogleraar Consumptie en Gezonde Leefstijl, Wageningen University & Research
45. Prof. Dr. Hanno Pijl | Internist-endocrinoloog Hoogleraar Diabetologie, LUMC
46. Prof. Dr. Pieter van Beukering | Directeur Instituut voor Milieuvraagstukken, VU Amsterdam
47. Prof. Jaap (Jacob) C. Seidell | Nutrition and Health, Dept. Health Sciences, VU Amsterdam
48. Prof. Pieter C. Dagnelie | PhD Nutritional Epidemiologist, Universiteit Maastricht
49. Ruud Zanders | Mede-oprichter Caring Farmers
50. Sandra Beuving | Dierencoalitie
51. Susan Garfitt | Statutair Directeur Alpro Nederland BV
52. Titia Wolterbeek | Directeur Vlinderstichting & Voorzitter Soorten NL
53. Veerle Vrindts | CEO ProVeg Nederland
54. Volkert Engelsman | CEO Eosta BV
55. Wieke Bonthuis | Oprichter Bureau voor Natuurlijk Ontwikkelen

Bijlage A: QuickScan eiwittransitie in wetenschap en beleid door de jaren heen

By changing the way our societies currently relate to and consume food, governments can significantly impact health and environment. No matter the level of development in a country, any food and agriculture policy must include activities that support their citizens to eat better (more diversified, nutritious, less resource intensive, and minimum waste) and to understand the impact of their food consumption behaviour (on the environment, on their health, and on the society as a whole).

Source: *FAO Transformative Sustainable Food Systems Framework, 21 August 2018*²

De Gezondheidsraad (Richtlijnen Gezonde Voeding, [2015](#)³) adviseert: "Eet volgens een meer plantaardig en minder dierlijk voedingspatroon conform de richtlijnen". Deze transitie heeft positieve gezondheidseffecten tot gevolg.

Het Voedingscentrum heeft genoemde richtlijnen op verzoek van de Green Protein Alliance in 2018 doorgerekend specifiek voor eiwitten. In een [Brondocument](#)⁴ 'Naar een meer plantaardig Voedselpatroon' wordt als streefcijfer gedefinieerd 50/50 verhouding dierlijk/plantaardig eiwit in ons menu voor 2025, waar dat nu 60/40 is en 60/40 voor 2030.

De Voedselagenda ([2016](#)⁵) stelt een forse toename van het gebruik van groenten en plantaardige eiwitten in voedselproducten ten doel. Door verandering van voedingspatronen kan een belangrijke slag in de verduurzaming van de voedselconsumptie gemaakt worden: meer consumptie van groente en fruit, minder dierlijke eiwitten, meer eten van het seizoen en minder lokale producten.

Het PBL (Voedsel voor de circulaire economie, [2016](#)⁶) attendeert op de noodzaak voor een verschuiving in het dieet in de policy brief 'Voedsel voor de circulaire economie'. Een dieet met minder sterk bewerkt voedsel, of met meer plantaardige eiwitten en minder dierlijke eiwitten zorgt voor een lagere verbruik van grondstoffen en veroorzaakt minder druk op het milieu.

In 2017, tijdens de eerste nationale voedseltop, werd de ambitie uitgesproken om binnen vijf tot tien jaar Nederland wereldwijd koploper te laten zijn in gezonde en duurzame voeding.

Het RIVM (Wat ligt er op ons bord, [2017](#)⁷) stelt dat verandering in ons voedingspatroon nodig is om de ziektelast van chronische aandoeningen, waarmee zes miljard euro per jaar aan zorgkosten gemoeid is, te verminderen. Een voedingspatroon met meer plantaardig en minder dierlijke producten kan daar volgens het RIVM aan bijdragen.

De RLI (Duurzaam en Gezond, [2018](#)⁸) streeft in haar advies om het aandeel dierlijke eiwit in het Nederlandse eetpatroon om te draaien van 60% naar 40% voor 2030. Daarnaast kan de overheid inzetten op hogere Btw-tarieven of accijnsheffingen op dierlijke producten. Hierbij blijft er ruimte voor het eten van duurzaam geproduceerd vlees, zuivel en eieren.

In [2018](#)⁹ zijn de wetenschappelijke adviezen in de Transitieagenda Biomassa en Voedsel in beleidsdoelstellingen vastgelegd naar vergaande verduurzaming van zowel de productie als consumptie van eiwitten om de verhouding dierlijk- en plantaardig eiwit in ons dieet in 2050 om te draaien van 60% dierlijk, 40% plantaardig naar 40% dierlijk en 60% plantaardig. En de totale eiwitconsumptie per persoon in 2050 met 10-15% te doen dalen. Onderdeel van de onderbouwing is een [voetafdruk-studie](#)¹⁰ uitgevoerd door Blonk Consultants, waaruit blijkt dat een reductie van 30% in klimaatimpact van de agrarische productie van eiwitten bij een gelijk blijvend productievolume mogelijk is omdat toeleverende systemen meer klimaat-efficiënt worden en omdat reguliere innovaties gericht op efficiëntieverbetering gepaard gaan met een verlaging van de klimaatimpact. Een reductie van 30% klimaatimpact bij eiwitproductie levert ongeveer 4,5 Mton op, oftewel 2,5% van de klimaatimpact op Nederlands grondgebied.

Het PBL (Analyse klimaatakkoord, [2018](#)¹¹) heeft berekend dat (uitgaande van een afname van de eiwitconsumptie in Nederland met 10% en een verhouding tussen dierlijk- en plantaardig eiwit in het dieet van 50:50 in 2030) de CO₂-reductie in 2030 door verandering van de eiwitconsumptie 5 Mton CO₂. Dit is veel meer dan de 3,5 Mton CO₂-reductie die het oplevert om alle huizen in Nederland in 2030 van het aardgas te krijgen.

Het Klimaatakkoord (2019¹²) gaat mee met de doelen van de Transitieagenda Biomassa en Voedsel (2018) en streeft naar een gezonde balans in de verhouding van dierlijke en plantaardige eiwitten in ons dieet voor 2050, conform Schijf van Vijf. Nodig is te komen tot een goede balans tussen duurzaam, gezond, veilig en betaalbaar voedsel. Supermarkten stimuleren hierbij door het aanbieden van klimaatvriendelijke producten en deze als ‘gemakkelijkste én normaalste keuze’ voor consumenten te positioneren. In het bijzonder dragen zij bij aan de eiwittransitie en het verleiden van de consument om meer plantaardige eiwitten ten opzichte van dierlijke producten en producten uit de Schijf van vijf te consumeren.

Recent heeft het PBL (Dagelijkse kost, 2019¹³) berekend dat beleid gericht op duurzamer eten, waarbij consumptie van dierlijke producten verminderd wordt, relatief de meeste winst oplevert voor de leefomgeving. Van de totale Nederlandse consumptievoetafdruk is de Nederlandse voedselconsumptie verantwoordelijk voor bijna 40 procent van de landvoetafdruk en circa 13% van de broeikasgasvoetafdruk. Het PBL stelt dat verandering van vaste routines zoals het eetpatroon moeilijk voor individuele consumenten is te realiseren ook als zij dit zelf willen. Ketenpartijen zoals supermarkten, cateraars, horeca en voedingsmiddelenfabrikanten spelen een belangrijke rol bij het inzetten van verandering in voedselconsumptieroutines. De overheid kan met een duidelijke visie en heldere doelen burgers en ketenbedrijven stimuleren en richting geven om te verduurzamen.

Het PBL (Voedselconsumptie veranderen, 2020¹⁴) heeft berekend dat van alle consumptie-veranderingen een plantaardiger dieet juist essentieel is voor een vermindering van de druk op leefomgeving. Wanneer Nederlanders gaan eten conform de aanbevelingen van de Schijf van Vijf, gaan zij gemiddeld genomen 10 tot 20 % minder dierlijke eiwitten consumeren en 10 tot 20 % meer plantaardige eiwitten.

In 2020 is een rapport verschenen naar een duurzamer voedselsysteem (Brede Maatschappelijke heroverwegingen ¹⁵) dat stelt dat het huidige beleid tekortschiet. Het beleid is slechts primair gericht op het informeren en stimuleren van de consument om duurzame en gezonde keuzes te maken. Er wordt geen rekening gehouden met het feit dat consumenten worden beïnvloed door de voedselomgeving, het aanbod en de marketing van de voedselverwerkende industrie, supermarkten en horeca, etc. Daarnaast hebben consumenten nauwelijks de mogelijkheid om zelf afspraken te maken met aanbieders over het voedsel dat in de winkel ligt. Het rapport doet o.a. de aanbeveling om als overheid de inrichting van de voedselomgeving voor te schrijven aan de hand van een aantal concrete maatregelen en hierin ook zelf het voorbeeld te geven.

Onlangs publiceerde het RIVM (Extra maatregelen nationaal preventieakkoord, 2021¹⁶) een advies van experts waarin 10 punten zijn opgenomen om overgewicht tegen te gaan door ongezonde voeding duurder en gezonde voeding goedkoper te maken. Zij stellen een btw-vrijstelling voor Schijf van Vijf producten, een suikertaks, true pricing en extra belasting op ultra-bewerkt voedsel voor. Alsook zoals het aandeel marketing van producten binnen de Schijf van Vijf verhogen en marketing van producten buiten de Schijf van Vijf verbieden.

Recent adviseerde de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (Eerlijke kans op gezond leven, 2021¹⁷) de markt van verleidingen tot ongezond eetgedrag te doorbreken o.a. door gemeenten meer mogelijkheden te geven om een teveel aan fastfood-winkels of snackbars te weren, alsook het invoeren van een suikertaks, verlaging van de btw op gezond eten, zoals fruit en groenten, en een verbod op reclame voor ongezond voedsel.

Last but not least, gaf het ‘EAT-Lancet’ rapport (2019¹⁸) wereldwijd veel aandacht voor een duurzaam en gezond dieet om internationale klimaatdoelen te halen. Hierin hoort volgens 37 internationale wetenschappers een omslag naar anders gaan eten: minder dierlijk, meer plantaardig. ‘EAT-Lancet’ stelt een reductie van 50% ten doel in 2050 voor ongezonde voeding, zoals rood vlees. Bovendien stellen ze dat een groei in 2050 van 100% nodig is voor gezond, plantaardig voeding, zoals noten, groenten en fruit.

Bijlage B: eindnoten achterliggende onderzoeken

¹ <https://www.newforesight.com/wp-content/uploads/2019/06/NewForesight-Van-Spek-naar-bonen-De-zes-succesfactoren-die-van-belang-zijn-om-de-eiwittransitie-te-versnellen-.pdf>

² <http://www.fao.org/3/ca2079en/CA2079EN.pdf>

³ <https://www.gezondheidsraad.nl/documenten/adviezen/2015/11/04/richtlijnen-goede-voeding-2015>

⁴

<https://mobiel.voedingscentrum.nl/Assets/Uploads/voedingscentrum/Documents/Consumenten/Encyclopedie/Brondocument%20-%20Naar%20een%20meer%20plantaardig%20voedingspatroon%20-%20Voedingscentrum.pdf>

⁵ https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2016Z21675&did=2016D44538

⁶

https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/PBL_2016_Voedsel_voor_de_circulaire_economie_2145.pdf

⁷ <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2016-0200.pdf>

⁸

https://www.rli.nl/sites/default/files/duurzaam_en_gezond_samen_naar_een_houdbaar_voedselstysteem.pdf

⁹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/01/15/bijlage-5-transitieagenda-biomassa-en-voedsel>

¹⁰ <https://www.blonkconsultants.nl/wp-content/uploads/2017/11/Voetafdruk-van-eiwitconsumptie-en-productiedocx-finaal.pdf>

¹¹ <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2018-analyse-van-het-voorstel-voor-hoofdlijnen-van-het-klimaatakkoord-3380.pdf>

¹² <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/28/klimaatakkoord>

¹³ <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/PBL-2019-dagelijkse-kost-bijdragen-aan-duurzaam-voedselsysteem-2638.pdf>

¹⁴ <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2020-voedselconsumptie-veranderen-4044.pdf>

¹⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/04/20/bmh-10-naar-eeen-duurzamer-voedselsysteem>

¹⁶ <https://www.rivm.nl/nieuws/experts-komen-met-voorstellen-voor-extra-maatregelen-nationaal-preventieakkoord>

¹⁷ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/04/29/een-eerlijke-kans-op-gezond-leven>

¹⁸ https://eatforum.org/content/uploads/2019/07/EAT-Lancet_Commission_Summary_Report.pdf